Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/107645

File ID	107645
Filename	Samenvatting

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПРОСТРАНСТВА И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ : АНАЛИЗ ЛОКАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ДИНАМИЧЕСКИХ И СТАТИЧЕСКИХ СИТУАЦИЯХ В ДИАХРОНИИ И СИНХРОНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЕГО ДИАЛЕКТОВ
Author	A. V. Podgaevskaja
Faculty	Faculty of Humanities
Year	
Pages	361
ISBN	978 90 6143 325 5

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/273983

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

SAMENVATTING

Talen maken een duidelijk onderscheid tussen dynamische en statische situaties. Ze gebruiken echter verschillende middelen om dit aan te geven: werkwoorden, voorzetsels, partikels, naamvallen, etc. Vergelijk: Fr. Il *va* à Paris/Il *vit* à Paris; Ned. Hij *gaat naar* Parijs/Hij *woont in* Parijs; of Rus. Он *едет* в Париж/Он *живет* в Париже. In een groot aantal cognitief-linguïstische studies die de afgelopen jaren zijn verschenen wordt deze variëteit van talige representaties van een locatieve situatie gerelateerd aan o.a. onderscheiden conceptualisering van de werkelijkheid**:** onze voorstelling van een concrete locatie wordt vooral door middel van een bepaald voorzetsel duidelijk gemaakt. Zo wordt het voorzetsel *in* geassocieerd met lokalisering binnen gesloten ruimtes (containers) of afgegrensde oppervlaktes, en het voorzetsel *on /auf /op* wordt gebruikt wanneer juist het contact met de locatie geprofileerd is. Dit ogenschijnlijk duidelijke onderscheid is echter onvoldoende om te verklaren waarom de keuze van het voorzetsel in verschillende talen anders uitpakt. Zeker bij het leren van een vreemde taal is dat een groot praktisch probleem.

Uit verscheidene cognitieve studies blijkt dat niet alleen de werkelijkheid zelf maar ook het 'naïeve beeld' van de wereld en verschillende culturele en taalkundige conventies bepalen hoe we ruimtelijke locaties voorstellen en ervaren. Op dit punt verschillen talen aanzienlijk van elkaar. Waar men in het Engels en het Nederlands *in the tree/in de boom* zegt kiezen Russen voor *na dereve* *lett.: 'op de boom'.

Helaas is dergelijk onderzoek tot nu toe vooral uitgevoerd aan de hand van enkele West-Europese en niet-Westerse talen; Slavisch materiaal is daarbij onder-, zo niet onbelicht gebleven.

In deze studie wordt geprobeerd deze tekortkoming enigszins weg te nemen door een uitgebreide analyse te presenteren van dynamische en statische situaties waarbij verschillende gelokaliseerde objecten en locaties betrokken zijn. In het Russisch worden beweging naar een doel, inclusief het resulterende contact met dit doel (dynamische situatie), en lokalisering in of op een doel (statische situatie) weergegeven door middel van een combinatie van een tweetal naamvallen (een accusatief voor dynamische situaties en een locatief voor statische situaties) en

een tweetal voorzetsels, *v* 'in' en *na* 'op'. Het soort contact tussen een gelokaliseerd object en zijn locatie en onze voorstelling daarvan worden vooral door middel van een bepaald voorzetsel weergegeven. Het voorzetsel *v* wordt geassocieerd met lokalisering binnen gesloten ruimtes en afgegrensde oppervlaktes, en het voorzetsel *na* wordt gebruikt bij profilering van het contact met de locatie.

In het inleidende hoofdstuk 1 wordt verder ingegaan op de soms ingewikkelde keuze tussen de voorzetsels *in* en *op* in een aantal talen, waaronder ook het Russisch. Deze keuze wordt niet alleen bepaald door de geometrische configuratie van een locatie (container vs. oppervlakte) maar ook door de visie/interpretatie van de spreker en zijn kennis over de aard van het contact tussen het gelokaliseerde object en de locatie. Zo wordt het verschil tussen *in zijn kamer* en *op zijn kamer* eerder bepaald door het idee van het functionele contact met de ruimte dan puur door de vorm van de kamer zelf.

De vergelijkbare oppositie van de voorzetsels *v* en *na* bij eenzelfde locatie komt slechts sporadisch voor in het moderne standaard Russisch (vergelijk: *v kuxne* en *na kuxne* 'in de keuken') terwijl die in ongecodificeerd taalgebruik, dialecten en oude teksten juist zeer frequent is.

Daarom stellen we ons ten doel een veelzijdige analyse te geven van het ruimtelijke conceptuele systeem enerzijds en van het variatieve gebruik van de voorzetsels *v* en *na* in combinatie met locaties anderzijds zoals deze gepresenteerd en weergegeven worden in de synchronie en diachronie van het Russisch.

De keuze van het concrete materiaal is gebaseerd op de volgende principes:

- er wordt gekeken naar relatief stabiele periodes in de ontwikkeling van de taal;
- er wordt gekeken naar bronnen (zowel historische als dialectale) uit oorspronkelijk Russische gebieden (Centraal Rusland, Novgorod, Pskov).

In het inleidende hoofdstuk worden ook de belangrijkste doeleinden van het onderzoek geformuleerd waaronder:

- een zo compleet mogelijke beschrijving te geven van het concept 'ruimte' in het Russisch;

- een uitgebreide beschrijving te geven van de ruimtelijke categorieën en hun concepten;
- deze beschrijving te relateren aan het historische principe van de constante ontwikkeling van de taal;
- een mentale representatie van concrete locaties te modelleren middels abstracte maar duidelijke schematische tekeningen;
- een algoritme op te stellen op basis waarvan voorspellingen kunnen worden gedaan over de plaats van nieuwe locaties in het ruimtelijke conceptuele systeem van het moderne standaard Russisch;
- een gedetailleerd beeld te geven van de variatie van de voorzetsels *v* en *na* in combinatie met verschillende locaties;
- een nieuwe benadering te ontwikkelen voor de beschrijving en verklaring van deze variatie waarbij de focus van de waarnemer een zeer belangrijke rol speelt.

In het theoretische hoofdstuk 2 wordt gezocht naar een wetenschappelijke beschrijving van de contactrelatie tussen gelokaliseerde objecten en locaties, en naar een afdoende verklaring voor de variatie in de talige representatie van dit contact. De verschillende benaderingen binnen het congnitieve paradigma die contactrelaties tussen gelokaliseerde objecten en locaties beschrijven, te weten de geometrische, de topologische en de functionele benadering, worden gedetailleerd besproken, waarna geconcludeerd wordt dat het in brede – zowel descriptieve als cognitieve – studies naar het gebruik van Russische voorzetsels in het algemeen, en in specifieke analyses van de voor ons relevante voorzetsels in het bijzonder, niet gelukt is een complete uitwerking en verklaring van het probleem te geven. De conclusies zijn oppervlakkig, het aantal voorbeelden blijft beperkt tot de meest bekende en besproken gevallen, terwijl andere gevallen worden gezien als afwijking of uitzondering.

De overtuiging dat de descriptieve onderzoeksmethodes en de bestaande cognitieve analyses betreffende de problematiek van de voorzetsels *v* en *na* in het Russisch deels wel bevredigend zijn maar niet afdoende, heeft geleid tot een verdere uitwerking van cognitieve benaderingen, met name in de richting van de functionele benadering. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar het soort contact

tussen objecten maar ook naar het soort contact tussen mensen en door mensen gebruikte locaties. Bovendien wordt er een nieuwe, *egofocale*, benadering geïntroduceerd, die rekening houdt met de focus van de waarnemer en het inzoomen en uitzoomen op locatieve scènes. Deze benadering is vooral van groot belang bij een aantal Slavische talen die een en dezelfde locatieve contactsituatie op verschillende wijzen kunnen representeren.

De toepassing van de bovengenoemde vier cognitieve benaderingen op het moderne standaard Russisch en de complete uitwerking daarvan worden gepresenteerd in hoofdstuk 3. Het materiaal wordt verdeeld over drie groepen die apart worden behandeld: gevallen waarin de variatie van *v* en *na* in normatief taalgebruik onmogelijk/onwenselijk is, gevallen waarin de variatie van de voorzetsels toegestaan is (het type *v pole* en *na pole* 'in/op het veld') en gevallen waarin in het standaard Russisch het onverwachte, 'averechtse' gebruik van het voorzetsel optreedt (het type *na počte* 'op het postkantoor'). Een van de belangrijkste conclusies die voortvloeit uit de zorgvuldige analyse van het concrete materiaal is dat spontane variatie van *v* en *na* in combinatie met allerlei locaties in de gesproken en geschreven taal veel vaker voorkomt dan men zou verwachten.

Alle locaties worden ondergebracht in twee verschillende typen conceptuele ruimtelijke categorieën, die gebaseerd zijn op de oppositie 'container ↔ oppervlakte'. De container-categorieën bestaan uit locaties die enerzijds gesloten, driedimensionele ruimten zijn en anderzijds afgegrensd, maar tweedimensioneel. De oppervlakte-categorieën vormen twee afzonderlijke groepen die van elkaar onderscheiden worden op grond van het kenmerk 'homogeniteit ↔ heterogeniteit'. Heterogene locaties zijn complex van aard en bestaan uit een aantal homogene entiteiten.

Het verschil tussen conainer- en oppervlakte-categorieën berust op een dichotomie van relevante cognitieve kenmerken, zoals:

- 'driedimensionaliteit' ↔ 'tweedimensionaliteit';
- 'volledige geslotenheid' ↔ 'gedeeltelijke geslotenheid';
- 'profilering van grenzen' ↔ 'profilering van het omsloten oppervlak';
- 'duidelijke begrenzing' ↔ 'vage begrenzing';

- ‘verticaliteit’ ↔ ‘oppervlakte als draagvlak’;
- ‘grote uitgestrektheid’ ↔ ‘geringe uitgestrektheid’;
- ‘homogeniteit’ ↔ ‘heterogeniteit’;
- ‘boven’ ↔ ‘beneden’;
- ‘opgaan in de ruimte’ ↔ ‘controle over de ruimte’;
- ‘bekend’ ↔ ‘vreemd/onbekend’.

Het variatieve gebruik van de voorzetsels *v* en *na* wordt grotendeels verklaard vanuit de egofocale benadering, wanneer de waarnemer inzoomt op een stukje van de hele locatieve scène, waarbij alleen de contactplaats van het gelokaliseerde object en de locatie geprofileerd worden (voorkeur voor *na*), of wanneer de waarnemer zijn aandacht vestigt op het gehele volume van de locatie inclusief de verticale/horizontale begrenzing (voorkeur voor *v*). De functionele benadering laat zien dat sommige locaties als achtergrond of ‘podium’ kunnen dienen voor bepaalde activiteiten waarbij hun ruimtelijke, geometrische parameters irrelevant blijken. Het gebruik van het voorzetsel *na* is in dit geval dan ook logisch.

Het ‘averechtse’ gebruik van de voorzetsels bij een aantal locaties wordt verklaard vanuit historisch perspectief omdat ze oorspronkelijk realia waren die ontleend zijn aan andere talen en culturen.

In hoofdstuk 3 wordt tevens een algoritme ontwikkeld op basis waarvan de conceptualisering en de taalkundige representatie vastgesteld kunnen worden van niet alleen bestaande locaties maar ook van in potentie mogelijke locaties. Zo’n algoritme is van groot theoretisch belang als theorie van ruimtelijke conceptualisering in het Russisch, maar ook van praktisch belang voor het vreemdetalenonderwijs en lexicografische studies.

Verder is ook geprobeerd om een beschrijving te geven van de discrete ruimte zoals die gezien en ervaren wordt in het ‘naïeve beeld’ van de wereld. We concluderen dat deze ruimte uit homogene en heterogene locaties bestaat. Driedimensionele homogene locaties kunnen aan de bovenkant zowel helemaal gesloten als gedeeltelijk open zijn. Hun binnenkant wordt ingedeeld in twee niveaus (boven en beneden).

Daarnaast bestaat de ruimte in naïeve voorstellingen ook uit grote en kleine oppervlaktes. Kleine oppervlaktes zijn overzichtelijk en kunnen worden gecontroleerd door de mens. Omdat de aandacht van de waarnemer uitgaat naar de binnenkant van deze oppervlaktes worden hun grenzen irrelevant. Op deze kleine oppervlaktes bevinden zich verschillende objecten waarmee de mens in functioneel contact treedt. Grote, uitgestrekte oppervlaktes zijn oncontroleerbaar voor de mens. Ze bevatten geen interne referentiepunten voor oriëntatie zodat alleen externe contouren als relevant daarvoor worden ervaren. Daarom worden de grenzen van dit soort locaties duidelijk geprofileerd.

De in hoofdstuk 3 uitgewerkte analysemethodes worden in de hoofdstukken 4 en 5 toegepast op historisch, respectievelijk dialectaal materiaal. Voor het historische hoofdstuk zijn schriftelijke bronnen gebruikt die geschreven zijn in het Oudrussisch in de periode tussen de 14e en de 17e eeuw in oorspronkelijk Russische gebieden. Aan deze criteria voldoen juridische documenten, persoonlijke correspondentie, passages uit verschillende kronieken en schriftelijke representaties van de gesproken taal. Ondanks de stilistische en feitelijke verscheidenheid van het materiaal zien we dezelfde kenmerken terugkomen:

- De verzameling conceptuele ruimtelijke categorieën is redelijk beperkt. We zien steeds dezelfde locaties terug. Dit heeft te maken met de aard van de documenten, hun inhoud, etc.
- Gedurende de gehele periode zijn steeds dezelfde locaties 'gevoelig' voor de ofwel constante, dan wel incidentele variatie in hun conceptualisering. Dit heeft te maken met de flexibiliteit van het conceptuele ruimtelijke systeem aan de ene kant en de complexiteit en soms dubbelzinnigheid van de geometrische configuraties van locaties aan de andere kant.
- Er is een zekere verandering zichtbaar in de conceptualisering en talige representatie van een aantal locaties. Dit geldt vooral voor veel administratieve eenheden (waaronder steden en enkele landen), planeten, natuurgebieden en kleine oppervlaktes die door de mens actief gebruikt worden.
- Associaties met de oorspronkelijke locaties die ten grondslag liggen aan een aantal toponiemen spelen een grote rol in de conceptualisering.

- Het variatieve gebruik van de voorzetsels *v* en *na* is ook voor de diachrone ontwikkeling van het Russisch kenmerkend en neemt aanzienlijk toe in documenten van de 16e en de 17e eeuw.

Naar onze mening is in iedere concrete locatieve contactsituatie ook een bepaalde redenering gekoppeld aan de keuze van het voorzetsel. We hebben geprobeerd deze redenering te reconstrueren:

- Een willekeurige twee- of driedimensionele locatie kan worden gezien als een in de ruimte begrensde entiteit (voorkeur voor *v*).
- In iedere locatieve situatie is het contact tussen het gelokaliseerde object en een van de oppervlaktes van de locatie belangrijk (voorkeur voor *na*).
- Een willekeurige locatie kan worden geïnterpreteerd als achtergrond voor een handeling, activiteit, etc. (voorkeur voor *na*).
- Beweging naar een bepaalde locatie vindt altijd plaats op de oppervlakte (voorkeur voor *na*).

Dezelfde flexibiliteit in de conceptualisering ziet men in een aantal Russische dialecten, die beschreven worden in hoofdstuk 5. De analyse is beperkt tot dialecten uit oorspronkelijk Russische gebieden (Pskov, Novgorod en Moskou-Tver) waardoor de historische en geografische homogeniteit van het geanalyseerde materiaal gewaarborgd blijft. Bij het verzamelen van het materiaal werd het onderzoek gehinderd doordat er vrij weinig voor ons relevante, uitgeschreven dialectteksten beschikbaar zijn, en bovendien nauwelijks in digitale vorm. We waren daarom vooral aangewezen op dialectwoordenboeken met alle tekortkomingen van dien: veel voorbeeldzinnen buiten context, weinig relevante voorbeelden, interessante gevallen staan onsystematisch verspreid over het hele woordenboek dat vaak uit meerdere delen bestaat, etc.

Een aantal uitkomsten van het onderzoek was heel verrassend en nagenoeg hetzelfde voor de drie groepen dialecten:

- Locaties die te maken hebben met grote natuurgebieden en politiek-geografische en etnische gebieden zijn amper aanwezig in het dialectmateriaal. Concrete dagelijks gebruikte ruimtes komen daarentegen uitgebreid aan de orde.

- Er is sprake van 'normatieve' en 'dialectale' conceptuele ruimtes. De dialectale ruimte wordt op grond van intensief functioneel gebruik van concrete locaties verdeeld in *verre* en in *nabije* ruimtes. Dit onderscheid heeft eerder te maken met de beleving en kennis van concrete locaties dan met de feitelijke afstand tot die locaties.
- De dialectale ruimte is zeer gedifferentieerd en bestaat uit veel kleinere entiteiten dan de normatieve ruimte. Het inzoomen op kleinere delen van een bepaalde locatie gaat gepaard met verandering van de conceptualisering: een concrete gesloten locatie, die als geheel container is, wordt daarbij gezien als een oppervlak waarop kleinere onderdelen zich bevinden.
- De dialectale ruimte is vaak syncretisch: veel ruimtelijke entiteiten hebben geen duidelijke begrenzing, gaan in elkaar over of worden als het ware opgeslokt door andere locaties.
- Het variatief gebruik van de voorzetsels *v* en *na* is typerend vooral voor de nabije dialectale ruimte, met name voor kleine oppervlaktes met of zonder omheining, bewoonde gebieden, complexe gebouwen met omliggend terrein en vertrekken in huis. Hier beschikt de waarnemer over de flexibiliteit om binnen dezelfde locatieve situatie de focus te verplaatsen van de grenzen naar de binnenkant van de locatie en andersom.

Elk hoofdstuk is genummerd met een Arabisch cijfer, heeft zijn eigen eindnoten en voorbeeldnummering. De studie is echter wel als integraal geheel bedoeld om zowel in de brede synchronie als in de diachronie van het Russisch inzicht te verkrijgen in de conceptualisering en het 'naïeve beeld' van de ruimte, en de variatie van de voorzetsels *v* en *na* in combinatie met verschillende locaties.

Het is de bedoeling om met deze dissertatie als basis dezelfde problematiek te bestuderen in andere Slavische talen (met name in het Pools, Tsjechisch en Servisch en Kroatisch).